

Іващенко В. Ю.

кандидат історичних наук, доцент

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: ivashchenko@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1799-012X>

УНІВЕРСИТЕТИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В АВТОБІОГРАФІЯХ ІСТОРИКІВ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.: «ПОДІЇ», «ДІЙОВІ ОСОБИ», «ІСТОРІЇ»

У роботі аналізуються автобіографії істориків XIX – початку XX ст.: І. М. Снегирьова, М. Г. Устрялова, М. О. Максимовича, С. М. Соловйова, К. М. Бестужева-Рюміна, М. І. Костомарова, В. Б. Антоновича, М. П. Драгоманова, В. І. Семейського та ін. Ключовими поняттями для дослідження є такі концепти, як «події життя», «дійові особи», «історії». У роботі досліджується насиченість «подіями» різних етапів і різних сфер університетського життя мемуаристів, а також особливості інтерпретації та репрезентації відповідних «подій». Особлива увага приділяється аналізу «історій», які являють собою закінчену розповідь і надають деяким «подіям» статус «ключових» або «поворотних». Крім того, в роботі аналізується коло спілкування мемуаристів (так званих «значущих інших»), яке дозволяє говорити про взаємини в системі «вчитель – учень», «клієнт – патрон» і т. ін. Розуміння автобіографічних текстів як культурних й інтелектуальних конструктів, що складаються під впливом цілої низки факторів (культурної та історіографічної традиції, життєвого досвіду мемуариста і т. п.) дозволяє глибше зрозуміти не тільки індивідуальний «життєвий шлях» університетського історика, а й феномен університету в цілому. Зокрема, фіксується поява в автобіографіях істориків молодшого покоління роздумів про сучасну їм систему освіти, спроб осмислення морального кодексу «університетської людини», акценту на визнанні наукових досягнень з боку колег, що свідчить про початок процесу формування професійного співтовариства і усвідомлення університетських цінностей.

Ключові слова: автобіографії істориків, події життя, університети Російської імперії, університетська людина.

У другій половині XIX – на початку XX ст. університетська людина неодноразово зверталася до автобіографічного жанру: автобіографічні тексти склалися для різноманітних біографічних словників, енциклопедій, ювілейних альбомів випускників, узагальнюючих праць з історії науки і т. д. Більшість автобіографій мала «формальний» характер: у них коротко фіксувалися основні події життя мемуаристів, які, перш за все характеризували їхню наукову і громадську діяльність, наводилася бібліографія.

© Іващенко В. Ю., 2019

Значно рідше члени університетської корпорації вдавалися до написання «творчих» автобіографій. Таким текстам притаманний широкий спектр тем, вони наповнені «значущими» для автора «дійовими особами», опис більшості «подій» містить авторську інтерпретацію, а частина важливих («ключових», «поворотних»), на думку мемуариста, «подій» оформлена у вигляді «історій». У бібліографічному покажчику П. А. Зайончковського враховано близько шістдесят таких автобіографій, у тому числі десять опублікованих автобіографій істориків різних поколінь, які навчалися і викладали в університетах Російської імперії в XIX – на початку XX ст.: І. М. Снегірьова [10], М. О. Максимовича [7], М. Г. Устрялова [12], М. І. Костомарова [6], С. М. Соловйова [11], К. М. Бестужева-Рюміна [2], В. Б. Антоновича [1], М. П. Драгоманова [3], В. І. Семевського [9].

Відзначимо, що автобіографія М. О. Максимовича була написана для «Біографічного словника Московського університету», але за характером наближається до «творчої». Так, М. О. Максимович починає свій лист до редактора «Біографічного словника...» С. П. Шевирьова наступними словами: «Тепер, коли я доживаю 50-й рік на цьому вільному світові, для мене ближче моя внутрішня, потаємна серця людина, а Вам для «Словника» потрібен зовнішній я...» [7, с. 323]. Дійсно, С. П. Шевирьов значно змінив авторський текст, скоротивши ряд сюжетів і переписавши його від третьої особи [8], тому редакція «Київської старовини», готуючи номер, присвячений пам'яті історика, вирішила опублікувати повний текст автобіографії, складеної М. О. Максимовичем.

Перш за все, відзначимо, що в автобіографіях найбільш насичені «подіями» періоди становлення (юність) і творчого розквіту (молодість і зрілі роки). Так, «Автобиографические наброски» В. І. Семевського складаються з трьох нерівнозначних частин: у першій описані події дитинства автора, причому основна увага приділяється процесу навчання, два інших присвячені «ключовим подіям» – захисту магістерської дисертації та двотижневому перебуванню в Петропавлівській фортеці. При цьому «історія» із захистом дисертації має охарактеризувати наукові погляди мемуариста, який вважав за необхідне «займатися не історією зовнішньою, а історією внутрішнього побуту народу», головним чином економічного [9, с. 17]. Опосередковано мемуарист також дає уявлення про свої політичні переконання, зокрема, згадує, що на факультеті його називали «нігілістом і радикалом» і навіть «червоним» [9, с. 35–36, 38], але ніяк не коментує ці висловлювання. У частині, присвяченій арешту, В. І. Семевський також уникає прямих вказівок на свої погляди, але сам характер розповіді дозволяє зробити висновок про ставлення автора до подій 9 січня 1905 р. і про його світогляд: опис обшуку, особистого огляду у фортеці, тюремного режиму і безпідставності висунутого проти нього звинувачення покликани продемонструвати свавілля влади.

Схожим чином вибудовуються автобіографічні тексти інших істориків. Зокрема, згадуючи про своє дитинство, тільки деякі мемуаристи пишуть про становлення свого характеру або світогляду (І. М. Снегірьов, С. М. Соловйов, В. Б. Антонович), а також про травмуючі події (наприклад, вбивство батька в автобіографії М. І. Костомарова). Більшість авторів зосереджується на процесі отримання освіти – спочатку домашньої, а потім інституційної. При цьому для багатьох мемуаристів головними «подіями» цього періоду стають зустрічі з наставниками або читання книг, які сприяли захопленню історією. Так, для С. М. Соловйова це були «Краткое начертание всеобщей истории для детей» І. Баслаева, «Всеобщая и

нова історія» абата Міллота, а також «Історія государства Российского» М. М. Карамзіна, яку він прочитав дванадцять разів [11, с. 8–9].

Важливою подією, яка маркує новий етап у житті мемуаристів, був вступ до університету. За словами І. М. Снегір'єва, «перехід дитини з батьківського дому, із сімейного кола до університету, важлива епоха в житті» [10, с. 736]. Схожим чином пише про свої студентські роки К. Н. Бестужев-Рюмін, який «виніс з цього часу багато втішного» [2, с. 35]. Осмислюючи свої студентські роки, автори відповідних автобіографічних текстів дають детальний опис викладацького складу того чи іншого факультету, акцентуючи увагу на найбільш значущих, на їхню думку, фігурах; деякі також описують склад студентства і практично всі зупиняються на процесі самоосвіти: читанні наукової літератури, вивченні давніх і нових мов і т. д.

Одними з найбільш драматичних виявляються «події», пов'язані із входженням до університетської корпорації. Крім В. І. Семевого, про конфлікти, пов'язані із підготовкою і захистом дисертації пишуть М. І. Костомаров [6, с. 455–461], С. М. Соловійов [11, с. 54–58, 62, 87–97], М. П. Драгоманов [3, с. 45–46]. Як правило, це розгорнуті «історії», в яких головними «дійовими особами» виявляються самі мемуаристи і їхні опоненти: у М. І. Костомарова це митрополит Інокентій (Борисов), якого він довго вважав винуватцем спалення своєї першої магістерської дисертації [6, с. 465–469, 584–590, 600–602, 622–625, 641–650, 651]; у С. М. Соловійова – М. П. Погодін, з яким у молодого історика відбулося ряд сутичок під час захисту магістерської дисертації, а потім при вступі на кафедру російської історії [11, с. 54–58, 62, 87–97], у М. П. Драгоманова – університетська спільнота в цілому, яка була «скандалізована» (ліберали) або «ображена» (консерватори) основними положеннями дисертації [3, с. 45–46]. У свою чергу, М. О. Максимович зустрів протидію з боку «німецької партії», а також в особі ректора Московського університету І. О. Двигубського. Відзначимо, що мемуарист детально зупинився на описі зіткнень з І. О. Двигубським: зневажливому ставленні останнього до видання його «Оснований ботаники» (Ч. 1, Москва, 1828), а в подальшому – спробі замінити молодого вченого під час лекцій. На важливість відповідних «історій» вказують досить емоційні коментарі: «Мені сумно стало становище моє і особливо тому, що я не міг діяти для науки моєї через ректора-професора того, який заступив собою мені шлях, як китайською стіною ...», «От ... які витримував я сцени на кафедрі ботаніки!» [7, с. 331–334].

Такого ж драматизму сповнені спогади тих, хто змушений був передчасно покинути університетську кафедру. Двічі переривалася університетська кар'єра М. І. Костомарова: в 1847 р., обіймаючи посаду професора Київського університету, він був заарештований у справі Кирило-Мефодіївського братства, а в 1862 р. залишив викладацьку діяльність в Петербурзькому університеті внаслідок студентських виступів. При цьому якщо в першому випадку мемуарист детально зупинився на взаєминах з іншими членами братства і подіях особистого життя, оскільки він був заарештований напередодні вінчання з А. Л. Крагельською [6, с. 481–488], то у другому – зосередився на пошуках причин, які призвели до звільнення, скрупульозно відтворивши весь хід подій: читання публічних лекцій на користь бідних студентів (січень 1861 р.), скасування актової промови мемуариста і пов'язані з цим студентські заворушення (8 лютого 1861 р.), подальше читання цієї промови на літературному вечорі, радикалізація студентських настроїв і студентські виступи в Петербурзі та інших університетських містах (осінь 1861 р.), тимчасове закриття

Петербурзького університету, наростання невдоволення по відношенню до автора з боку частини студентства, новий цикл публічних лекцій у міській думі (початок 1862 р.), «павловська історія» (березень 1862 р.), вимога студентів припинити читання публічних лекцій і відмова мемуариста, відкрите зіткнення зі студентами під час лекції (9 березня 1862 р.), заборона лекцій адміністрацією і, нарешті, прохання про відставку внаслідок цих подій [6, с. 532–556].

М. І. Костомаров, який за короткий час пройшов шлях від «кумира» студентської молоді до «відставленого від служби» професора, маркує ці події як «поворотні», що змінили не тільки хід особистої історії, а й світогляд автора: «Ця думська історія залишила на мені глибоке враження, яке змінило багато в моїх переконаннях. Я побачив, що більшість російської тогочасної молоді, у наукові сили якої я простодушно вірив, легко можна спокусити тріскучими фразами, галасом, але вона мало цінувала присвячення себе науці» [6, с. 556]. Цей висновок М. І. Костомаров вважає за необхідне обґрунтувати більш аргументовано, що призводить до появи в тексті досить розлогих роздумів про таке сучасне мемуаристу явище, як нігілізм [6, с. 556–560].

У 1875 р. з Київського університету було звільнено М. П. Драгоманова. Історії свого звільнення він також присвятив значну частину автобіографії. М. П. Драгоманов згадує про перші звинувачення в українському «сепаратизмі» (1866 р.), «донос» попечителя Київського навчального округу князя О. П. Ширинського–Шихматова міністру народної освіти Д. А. Толстому і подальший нагляд за його професійною діяльністю, а потім пише про те, що після повернення із закордонного відрядження (1873 р.) був втягнутий «у політику найнепримітнішого ... характеру». Активна громадська і публіцистична діяльність М. П. Драгоманова знову привернула увагу попечителя і міністра народної освіти, з'явилися нові звинувачення у пропаганді, на цей раз не тільки «сепаратизму», а й у соціалізму, що призвело до пропозиції покинути університет. Наслідком відмови від добровільної відставки було звільнення (1875 р.) й подальша еміграція [3, с. 48, 59–64]. Відзначимо, що подібно до М. І. Костомарова, М. П. Драгоманов вказує на конфліктну ситуацію, як на вирішальний фактор у зміні світогляду: «... Донос кн[язя] Ш[иринського]–Ш[ихматова] мав своїм наслідком остаточне прикріплення моє до українського напрямку, оскільки я, за природною реакцією, почав більш старанно досліджувати українські питання, спочатку педагогічного, потім і національного в цілому» [3, с. 48]. Утім, на відміну від М. І. Костомарова, М. П. Драгоманов ототожнював себе скоріше з радикально налаштованим студентством, ніж з університетською корпорацією, і набагато рідкіше протиставляв себе ключовим фігурам у системі освіти.

Вельми показово, що в невеликих за обсягом автобіографічних нарисах М. М. Ковалевського про Московський університет кінця 1870-х – початку 1880-х рр. тема звільнення піднімається тричі. У першому випадку мемуарист згадує про увагу міністра народної освіти І. Д. Делянова до змісту лекцій молодого викладача, «брудне цькування» з боку інспектора Бризгалова, пропозицію подати у відставку і, нарешті, звільнення [5, с. 194–195]. Вдруге мемуарист торкається теми звільнення з метою показати солідарність університетської корпорації, яка підтримала відправленого у відставку викладача колективним листом «із виразом співчуття», а також протиставити їй університетську адміністрацію в особі ректора [5, с. 216–217]. Втретє М. М. Ковалевський згадує своє звільнення для того, щоб більш повно охарактеризувати особистість попечителя Московського навчального округу

П. О. Капніста, який не виявляв «надзвичайного завзяття» щодо усунення небажаного для влади вченого [5, с. 218].

Утім, навіть у разі добровільного виходу з університету ця «подія» оформлялася мемуаристами, як одна з «ключових». Так, згадуючи про свою відставку за станом здоров'я з посади ректора Київського університету, М. О. Максимович наводить повний текст прощального звернення до членів університету, а говорячи про відставку з посади професора, докладно зупиняється на описі стану свого здоров'я, а також вважає за необхідне згадати прощальне благословення Інокентія (Борисова). Презентуючи, таким чином, свої спогади, М. О. Максимович підкреслює урочистість моменту, якого вже позбавлені описи повернення до університету в 1843 р. і повторної відставки [7, с. 339–343].

Драматичність подібних епізодів врівноважується «історіями» успіхів на університетських теренах. Наприклад, для М. О. Максимовича це було читання лекції в Московському університеті у присутності президента Академії наук С. С. Уварова і промова на університетських зборах Університету Св. Володимира, де С. С. Уваров був присутній вже на посаді міністра народної освіти. Останню подію М. О. Максимович прямо називає «мое торжество» [7, с. 336–337].

Для більшості мемуаристів також характерна підвищена увага до своєї наукової (М. О. Максимович, М. Г. Устрялов, К. М. Бестужев-Рюмін, М. І. Костомаров, С. М. Соловйов) або громадської (М. П. Драгоманов) діяльності, тому «ключовими подіями» найчастіше виступають наукові та публіцистичні праці. Пильну увагу мемуаристів зосереджено на процесі підготовки своїх робіт до видання, цензурних труднощах, особливостях публікації, реакції з боку громадськості, у деяких випадках згадуються отримані нагороди.

Так, М. Г. Устрялов, який на відміну від інших мемуаристів, лише коротко згадав про роки навчання в університеті і подальше університетського життя, зосередився, насамперед, на описі своєї наукової діяльності. При цьому, перераховуючи всі свої наукові праці (переклад російською твору Ж. Маржерета «Состояние Российской державы и Великого княжества Литовского» (Санкт-Петербург, 1830), «Сказания современников о Дмитрии Самозванце» (5 т., Санкт-Петербург, 1831–1835), курс лекцій «Русская история» (Санкт-Петербург, 1837–1841), «Историческое обозрение царствования Николая I» (Санкт-Петербург, 1847) та ін.), він протягом усього тексту автобіографії постійно повертається до головної праці свого життя – «Истории царствования Петра Великого» (т. 1–4, 6, Санкт-Петербург, 1858–1863). М. Г. Устрялов пише про зародження інтересу до епохи Петра у студентські роки, роботу в архівах і бібліотеках, наукове відрядженні «до південної Росії» (1850 р.) й інші поїздки з науковою метою, про питання цензури та фінансування, про відносини з видавцями і тиражі. Відзначимо, що, характеризуючи хід своєї роботи, М. Г. Устрялов постійно підкреслює свою емоційну залученість до процесу: «з новим запалом взявся за історію Петра Великого», «з новою ревністю трудився над історією Петра Великого» [12, с. 611, 616, 628–634, 654–659, 667–680]. Водночас він постійно підтверджує свої спогади документальними свідченнями, наводячи повні тексти відповідних документів, наприклад, посвячення імператору, складене П. О. Плетньовим, доповідної записки П. О. Ширинському-Шихматову про план підготовки видання і відповіді князя з повідомленням про схвалення його праці імператором і про можливість її видання на казенний рахунок [12, с. 654–657]. Показово, що обов'язково згадуючи про успіх своєї праці, М. Г. Устрялов, перш

за все, пише про увагу з боку імператора і імператорської сім'ї, високопосадових чиновників, а також пов'язані із цим нагороди, дуже коротко фіксуючи події, пов'язані з критичними відгуками у друзі або підтримкою з боку університетської колегії [12, с. 626–627, 634–635].

У свою чергу С. М. Соловйов, якого більше цікавить стан сучасної йому Росії, свій власний світогляд, погляди і моральне обличчя оточуючих його людей, також прагнув надати своїм читачам уявлення про те, як зародилася ідея написання фундаментальної «Истории России с древнейших времен» (6 кн, 29 т., Санкт-Петербург, 1851–1879), пояснює причини, що спонукали його взятися за роботу, яка вимагає величезних зусиль, згадує про сумніви щодо успішності цієї роботи і про подолання творчої кризи. При цьому, намагаючись якомога яскравіше змалювати труднощі, які зустрілися на його шляху, він вводить до тексту автобіографії «історії», пов'язані з невдалою спробою отримати дозвіл на присвяту першого тому імператору Миколі I, а також невдачами, що спіткали «підносні екземпляри» перших двох томів «Історії», однак, характеризуючи реакцію громадськості на свою працю, на відміну від М. Г. Устрялова, не обмежується описом «найвищих милостей», особливо увагу приділяючи критиці з боку карамзиністів [11, с. 140–151].

Утім, найбільш повно свою наукову і літературну творчість висвітлює М. І. Костомаров. Він детально описує «творчу лабораторію» вченого: дає уявлення про імпульси, які викликали інтерес до тієї чи іншої теми, докладно описує наукові відрядження за кордон і до віддалених регіонів Російської імперії, роботу в архівах і бібліотеках, листування і зустрічі з приватними особами, які мають колекції, що цікавлять історика, у деяких випадках коментує основні тези своїх праць, характеризує джерела, з якими він працює, навіть фіксує вплив наукових занять на стан здоров'я і розклад дня на різних етапах життя. М. І. Костомаров намагається пояснити, чим були викликані ті чи інші проблеми із цензуруванням його робіт, і що більш важливо, постійно рефлексує про суспільний резонанс опублікованих ним праць. При цьому, побіжно згадавши про незадоволених, які перебували на найвищих щаблях «чиновної ієрархії», він бачить своїх головних опонентів у професійному середовищі, зокрема, спеціально зупиняється на диспуті з М. П. Погодіним, приводом до якого стала стаття М. І. Костомарова «Начало Руси», опублікована в журналі «Современник» [6, с. 529–530]. Це змушує його не просто фіксувати власні аргументи, але й піднімати питання про наукові принципи історіописання і громадянський обов'язок історика [6, с. 591, 597].

Відібрані авторами мемуарів «події» і «історії» обумовлюють коло «дійових осіб». Описуючи дитячі роки, мемуаристи відтворюють портрети своїх рідних, іноді зупиняючись на надихаючих прикладах. Так, М. О. Максимович з гордістю повідомляє, що двоє з його п'ятьох дядьків Тимковських були професорами [7, с. 323]. Згадуючи час навчання в середніх навчальних закладах і в університеті, мемуаристи, перш за все, характеризують своїх наставників. Відзначимо, що для автобіографій істориків характерна відмова від фігури «Вчителя» і заміна його фігурою «Патрона», який сприяв входженню мемуариста до університетської колегії. Можна припустити, що дане явище пов'язане із бажанням підкреслити специфіку творчої роботи історика, яка є результатом індивідуальних зусиль [4].

Цікаво, що в ряді спогадів, особливо істориків старшого покоління університетським колегам приділяється достатньо мало уваги, або вони зовсім відсутні, утім, в обов'язковому порядку вводяться члени імператорської родини

і високопосадові чиновники, а також визнані літературні авторитети своєї епохи (О. В. Пушкін, В. А. Жуковський, М. В. Гоголь й ін.). Навпаки, в автобіографіях вчених, активна творча діяльність яких припала на середину – другу половину XIX ст., містяться розгорнуті характеристики багатьох університетських діячів. Так, М. І. Костомаров, який викладав у Петербурзькому університеті в 1859 – 1862 рр., вважав за потрібне окрему главу присвятити його професорам [6, с. 560–578]. Змінюється з часом і «канон» опису членів університетської колегії: якщо І. М. Снегірьов вважає за можливе говорити про своїх наставників тільки в позитивному ключі, лише зрідка нагадуючи про «дивацтва» окремих університетських діячів, то С. М. Соловійов, М. І. Костомаров, М. П. Драгоманов, В. І. Семевський дозволяють собі більш різкі висловлювання.

Найбільш показовими у цьому відношенні є записки С. М. Соловійова, де основна частина «університетської історії» – це серія мемуарних портретів університетських діячів. Досить детальні характеристики окремих персонажів, які включають описи зовнішності, морального обличчя, розумових здібностей, особливостей виховання і освіти, місця людини в системі внутрішньоуніверситетських відносин, впливу на університетську атмосферу, підводять до висновку про те, що є прийнятним або неприйнятним для «університетської людини». «Університетський людина» діяльна, вона має глибоку повагу до науки, постійно прагне до пізнання, готова ділитися своїми знаннями з оточуючими, строго дотримується певних моральних принципів. Для неї неприйнятні обмеженість, «форменість» розуму, «дрібно» честолюбство, чиношанування, неповага до підлеглих, самолюбство, користолубство, цинізм, моральна неохайність. При цьому, моральні якості виходять на перший план: так, С. М. Соловійов визнає за С. С. Уваровим «блискучі обдарування», але відмовляє останньому в «здібностях сердечних» [11, с. 58–59].

Таким чином, розуміння автобіографічних текстів як культурних і інтелектуальних конструктів, що складаються під впливом цілої низки факторів (культурної та історіографічної традиції, життєвого досвіду мемуариста і т. п.) дозволяє глибше зрозуміти не тільки індивідуальний «життєвий шлях» університетського історика, а й феномен університету в цілому. Аналіз «ключових» або «поворотних» «подій», «історій» та «дійових осіб» автобіографій істориків вказує на те, що конструюючи свій «життєвий шлях», більшість мемуаристів центральне місце у своїй розповіді відводить університетській кар'єрі («історіям конфліктів» і «історіям успіхів») і науковій творчості. При цьому в істориків молодшого покоління роль університету і університетської колегії помітно зростає. Зокрема, з'являються роздуми про сучасну їм систему освіти, згадуються спільні дії університетської корпорації щодо захисту своїх прав, робляться спроби осмислити етичний кодекс «університетської людини».

REFERENCES

1. Antonovich, V. 1932: Memuary. In: Antonovich V. Tvory. Povne vydannya. 1. Kyiv, 3–61. (In Ukrainian). Антонович, В. 1932: Мемуари. У зб.: Антонович В. Твори. Повне видання. 1. Київ, 3–61.
2. Bestuzhev-Ryumin, K. N. 1900: Vospominaniya K. N. Bestuzheva-Ryumina (do 1860 g.). Sbornik Otdeleniya russkogo yazyka i slovesnosti imp. Akademii nauk 67 (4), 1–59. (In Russian). Бестужев-Рюмин, К. Н. 1900: Воспоминания К. Н. Бестужева-Рюмина (до 1860 г.). Сборник Отделения русского языка и

- словесности имп. Академии наук 67 (4), 1–59.
3. Dragomanov, M. P. 1970: Avtobiograficheskaya zametka. In: Dragomanov, M. P. Literaturno-publicisticheskiye raboty. 1. Kyiv, 39–68. (In Russian). Драгоманов, М. П. 1970: Автобиографическая заметка. У зб: Драгоманов, М. П. Літературно-публіцистичні праці. 1. Київ, 39–68.
  4. Ivashchenko, V. 2018: Obrazy «Uchytelja» ta «Uchnja» v avtobiografijah istorikiv XIX – pochatku XX st. Harkiv's'kyj istoriografichnyj zbirnyk [Kharkiv historiographical collection] 17, 65–75. (In Ukrainian). Іващенко, В. Ю. 2018: Образи «Учителя» та «Учня» в автобіографіях істориків XIX – початку XX ст. Харківський історикографічний збірник 17. 65–75.
  5. Kovalevskiy, M. M. 1910: Moskovskiy universitet v kontse 70-kh i nachale 80-kh godov proshlogo veka. (Lichnye vospominaniya). Vestnik Evropy 5, 178–221. (In Russian). Ковалевский, М. М. 1910: Московский университет в конце 70-х и начале 80-х годов прошлого века. (Личные воспоминания). Вестник Европы 5, 178–221.
  6. Kostomarov, N. I. 1989: Avtobiografiya. In: Kostomarov, N. I. Istoricheskie proizvedeniya. Avtobiografiya. Kiev, 425–651. (In Russian). Костомаров, Н. И. 1989: Автобиография. В сб.: Костомаров, Н. И. Исторические произведения. Автобиография. Київ, 425–651.
  7. Maksimovich, M. A. 1904: Avtobiografiya. Kievskaya starina 86 (9), 322–346. (In Russian). Максимович, М. А. 1904: Автобиография. Киевская старина 86 (9), 322–346.
  8. Shevyrev, S. 1855: Moskovskiy universitet. Biograficheskiy slovar professorov i prepodavateley Moskovskogo universiteta za istekayushchee stoletie so dnya uchrezhdeniya yanvary 12-go 1755 goda po den stoletnego yubiley 12-go 1855 goda, sostavlenyyi trudami professorov i prepodavateley, zanimavshih kafedry v 1854 godu i raspolozhennyiy po azbuchnomu poryadku. 2. Moskva. (In Russian). Available at: <<http://simlib.ru/handle/123456789/2134>> [Accessed: 15 October 2019]. (In Russian). Шевырев, С. 1855: Московский университет. Биографический словарь профессоров и преподавателей Московского университета за истекающее столетие со дня учреждения января 12-го 1755 года по день столетнего юбилея января 12-го 1855 года, составленный трудами профессоров и преподавателей, занимавших кафедры в 1854 году и расположенный по азбучному порядку. 2. Москва. [Accessed: 15 October 2019]. (In Russian).
  9. Semevskiy, V. I. 1917: Avtobiograficheskie nabroski V. I. Semevskogo. Golos minuvshogo 9/10, 7–49. (In Russian). Семевский, В. И. 1917: Автобиографические наброски В. И. Семевского. Голос минувшего 9/10, 7–49. 10. Snegirev, I. M. 1866: Vospominaniya I. M. Snegireva. Russkiy arhiv 4, 513–562; 5, 735–760. (In Russian). Снегирев, И. М. 1866: Воспоминания И. М. Снегирева. Русский архив 4, 513–562; 5, 735–760.
  11. Solovev, S. M. [1915]: Zapiski. Moi zapiski dlya detey moih, a esli mozhno i dlya drugih. [Petrograd]. (In Russian). Соловьев, С. М. [1915]: Записки. Мои записки для детей моих, а если можно и для других. [Петроград].
  12. Ustryalov, N. G. 1880: Vospominaniya o moyey zhizni. Drevnyaya i novaya Rossiya 17 (8), 603–686. (In Russian). Устрялов, Н. Г. 1880: Воспоминания о моей жизни. Древняя и новая Россия 17 (8), 603–686.

Ivashchenko V. Yu.

Ph.D. (History), Associate Professor

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: ivashchenko@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1799-012X>

**UNIVERSITIES OF THE RUSSIAN EMPIRE IN AUTOBIOGRAPHIES
OF HISTORIANS
IN THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES: «EVENTS», «ACTORS»,
«STORIES»**

The paper provides an analysis of the 19th – early 20th centuries autobiographies by I. Snehayrov, N. Ustrialov, S. Soloviov, K. Bestuzhev-Riumyn, M. Maksymovych, N. Kostomarov, V. Antonovych, M. Drahomanov, V. Semevskiyi, etc. Such concepts as «life events», «actors», «stories» act as key notions of the research. This research focuses on the «event» saturation at various stages and different spheres of the university life of memoirists, as well as the peculiarities of interpretation and presentation of the corresponding «events». Particular attention is paid to the analysis of «stories», which are a complete narration and give some «events» the status of «key» or «turning». In addition, the paper analyzes the circle of communication of memoirists (so-called «significant others»), which allows to talk about the relationships in the system «teacher – student», «client – patron», etc. Understanding autobiographical texts as cultural and intellectual constructs influenced by a lot of factors (cultural and historiographic tradition, life experience of a memoirist, etc.), makes it possible to understand more deeply not only the individual «life path» of the university historian, but also the phenomenon of the university as a whole. In particular, the appearance in the autobiographies of historians of the younger generation of reflections on their current system of education, attempts to understand the moral code of «university person», the emphasis on the recognition of their scientific achievements by their colleagues. This is what indicates the beginning of the formation process of a professional community and awareness of the university values.

Keywords: *historians' autobiographies, life events, universities, universities of the Russian Empire, university person.*

Ивашченко В. Ю.

кандидат исторических наук, доцент

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Площадь Свободы, 4, 61022, Харьков, Украина

Email: ivashchenko@karazin.uaORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1799-012X>

**УНИВЕРСИТЕТЫ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В
АВТОБИОГРАФИЯХ ИСТОРИКОВ
XIX – НАЧАЛА XX ВВ.: «СОБЫТИЯ», «ДЕЙСТВУЮЩИЙ ЛИЦА»,
«ИСТОРИИ»**

В работе анализируются автобиографии историков XIX – начала XX вв.: И. М. Снегирева, Н. Г. Устрялова, С. М. Соловьева, К. Н. Бестужева-Рюмина, М. А. Максимовича, Н. И. Костомарова, В. Б. Антоновича, М. П. Драгоманова, В. И. Семевского и др. Ключевыми понятиями для исследования являются такие концепты, как «события жизни», «действующие лица», «истории». В работе исследуется насыщенность «событиями» разных этапов и разных сфер университетской жизни мемуаристов, а также особенности интерпретации и репрезентации соответствующих «событий». Особое внимание уделяется анализу «историй», которые представляют собой законченный рассказ и придают некоторым «событиям» статус «ключевых» или «поворотных». Кроме того, работе анализируется круг общения мемуаристов (так называемых «значимых иных»), который позволяет говорить о взаимоотношениях в системе «учитель – ученик», «клиент – патрон» и т. д. Понимание автобиографических текстов как культурных и интеллектуальных конструктов, складывающихся под влиянием целого ряда факторов (культурной и историографической традиции, жизненного опыта мемуариста и т.п.) позволяет глубже понять не только индивидуальный «жизненный путь» университетского историка, но и феномен университета в целом. В частности, фиксируется появление в автобиографиях историков младшего поколения размышлений о современной им системе образования, попыток осмысления нравственного кодекса «университетского человека», акцента на признании их научных достижений со стороны коллег, что свидетельствует о начале процесса формирования профессионального сообщества и осознании университетских ценностей.

Ключевые слова: автобиографии историков, события жизни, университеты Российской империи, университетский человек.